

Bilimsel Araştırma Süreçleri **Yöntem, Teknik ve Etięe Giriş** **El Kitabı**

Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü
Prof. Dr. Eyüp Bař

Editör
zcan Güngör

Yazarlar

zcan Güngör
Zeki Salih Zengin
Niyazi Akyüz
Fatma apcıoęlu
İhsan apcıoğlu
Erdal Aksoy
Eyüp Şimşek
Behll Tokur
Harun Şahin
Fatma Arpaguş
Mehmet Emin Sarıkaya

Öznur Kalkan Aıkęz
Yusuf Yarahoęlu
Sümeyye Dülger
Mustafa Karadedeli
Ayşe Taşkın Demiralay
Mediha Gümüş
Ayşe Köksal
Ali Ermiş
Abdullah Yargı
Şeyma Yılmaz

ISBN: 978-605-2233-24-5

1. Baskı

Aralık, 2018 / Ankara
2000 Adet

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 290

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Őti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oęuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafik@grafiker.com.tr

Web : grafik.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	11
-------------	----

BİLİM VE BİLİMSEL YÖNTEME GİRİŞ

Zeki Salih Zengin - Fatma Arpaguş

Giriş.....	21
1. Bilim Nedir?.....	22
2. Bilimin İşlevleri.....	26
2.1. Anlama.....	26
2.2. Açıklama.....	26
2.3. Kontrol Altına Alma.....	26
3. Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Yöntem ve Teknikler.....	26
3.1. Kuramsal (Teorik) Araştırma.....	27
3.1.1. Normatif Yöntem.....	27
3.1.2. Manevi Bilimsel-Hermenötik Yöntem.....	27
3.2. Deneysel (Ampirik) Araştırma.....	28
3.2.1. Niceliksel Yaklaşım.....	28
3.2.2. Niteliksel Yaklaşım.....	29
4. Bilimsel Araştırmaya İlişkin Temel Kavramlar.....	29
5. Bilimin Sınıflandırılması.....	31
5.1. Aksiyomatik Bilimler.....	33
5.1.1. Matematik.....	33
5.1.2. Mantık.....	34
5.2. Pozitif Bilimler.....	34
5.2.1. Doğa Bilimleri.....	34
5.2.2. Toplum Bilimleri.....	35
5.2.3. Yöntembilim.....	35
6. Bilimsel Yöntemin Temel İlkeleri.....	36
6.1. Somutluk İlkesi.....	36
6.2. Nesnellik İlkesi.....	36
6.3. Olması Gerekeni Değil, Olanı İncelemesi.....	37
6.4. Uygun Tekniklerin Seçimi.....	38

6.5. Kanıtlama Niteliği.....	38
6.6. Genelleyici Olması.....	39
6.7. Statik ve Dinamik Yönlerinin Bulunması.....	39
6.8. Toplumsal Olayların Değişebilirliği İlkesi.....	40
6.9. Etik İlkeler.....	40
6.10. Konunun Sınırlandırılması.....	42
6.11. Nedensellik İlkesi.....	43
Hatırlayalım.....	43
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar	45

BİLİMSEL YÖNTEM OKULLARI VE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Behlül Tokur - Mustafa Karadedeli

Giriş.....	49
1. Pozitivist Sosyal Bilim Anlayışı.....	51
2. Yorumlayıcı (Anlayıcı) Sosyal Bilim Anlayışı.....	55
3. Eleştirel Sosyal Bilim Anlayışı.....	60
4. Pozitivist, Yorumsamacı ve Eleştirel Sosyal Bilim Anlayışlarının Karşılaştırılması.....	64
Hatırlayalım.....	66
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar	68

BİLİMSEL YAYIN TÜRLERİ

Eyüp Şimşek - Mediha Gümüş

Giriş.....	71
1. Bilimsel Yayınlar.....	72
2. Bilimsel Araştırmaların Yazım Kuralları.....	74
2.1. İlk bölüm.....	75
2.1.1. Başlık.....	75
2.1.2. Kapak Sayfası.....	76
2.1.3. Önsöz.....	76
2.1.4. Teşekkür.....	76
2.1.5. İçindekiler.....	77
2.1.6. Kısaltmalar.....	77
2.1.7. Öz / Özet.....	77
2.1.8. Anahtar Kelimeler.....	78
2.1.9. Tablo ve Şekiller Listesi.....	79

2.2. Ana bölüm.....	79
2.2.1. Giriş.....	79
2.2.2. Yöntem (Metot).....	80
2.3. Son bölüm.....	80
2.3.1. Bulgular.....	80
2.3.2. Tartışma.....	81
2.3.3. Sonuç.....	81
2.3.4. Kaynakça.....	82
2.3.5. Ekler.....	83
2.3.6. Sayfaların Numaralandırılması.....	84
3. Sunum Hazırlama.....	84
3.1. Sunum Hazırlığı.....	86
3.2. Sunum İçeriği.....	87
3.3. Sunum Anı.....	89
Hatırlayalım.....	90
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	90

BİLİMSEL ARAŞTIRMA AŞAMALARI

Özcan Güngör - Şeyma Yılmaz

5

Giriş.....	93
1. Konu Belirleme.....	96
2. Problemi Tanımlama ve Problem Seçimi.....	98
3. Literatür Taraması.....	99
4. Amaç ve Alt Amaç.....	101
5. Hipotez.....	103
6. Önem Cümlesi.....	104
7. Tanımlar ve Kavramlar.....	105
8. Sayıltı.....	106
9. Kapsam ve Sınırlılık.....	107
Hatırlayalım.....	108
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	109

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA VERİ KAYNAKLARI

Eyüp Şimşek - Mehmet Emin Sarıkaya

Giriş.....	111
1. Kaynak Tarama ve Online Kaynaklar.....	112
1.1. Kaynak Tarama.....	112

1.2. Veri Toplama Yöntemi ve Kaynak Türleri.....	113
1.2.1. Online Kaynaklar.....	119
1.2.1.1. Yerli Online Kaynak Arama Motorları.....	119
1.2.1.2. Yabancı Online Kaynak Tarama Motorları.....	121
2. Araştırma Raporu Yazarken Uyulması Gereken Kurallar.....	122
2.1. Raporun Biçimi İle İlgili Kurallar.....	122
2.1.1. Tez Rapor Metni şeması.....	122
2.1.2. Makale Rapor Metni.....	123
2.2. Rapor Metni Yazım İle İlgili Kurallar.....	124
3. Bilimsel Araştırmalarda Danışmanın Önemi.....	128
4. Bilimsel Araştırmaların Sunumu.....	128
4.1. Sempozyum.....	130
4.2. Konferans.....	131
4.3. Açık Oturum.....	132
4.4. Panel.....	133
Hatırlayalım.....	134
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	134

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA EVREN, ÖRNEKLEM, VARSAYIM VE DEĞİŞKEN

Erdal Aksoy - Sümeyye Dülger - Ayşe Köksal

Giriş.....	137
Evren ve Örneklem.....	138
Evren Nedir?.....	138
Örneklem ve Örneklem Nedir?.....	139
1. Evren ve Araştırma Evreninin Belirlenmesi.....	139
2. Örneklem Seçimi ve Örneklem Çerçevesinin Oluşturulması.....	140
3. Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi.....	141
4. Örneklem Tekniğinin Seçimi ve Örneklem Yapılması.....	146
4.1. Olasılığa Dayalı Örneklem Teknikleri.....	146
4.1.1. Basit Tesadüfi Örneklem Tekniği.....	147
4.1.2. Sistemik Örneklem Tekniği.....	148
4.1.3. Tabakalı Örneklem Tekniği.....	149
4.1.4. Küme Örneklem Tekniği.....	150
4.2. Olasılığa Dayalı Olmayan Örneklem Teknikleri.....	152
4.2.1. Kolayda Örneklem Tekniği.....	152
4.2.2. Kota Örneklem Tekniği.....	153
4.2.3. Kartopu Örneklem Tekniği.....	153

4.2.4. Amaçlı Örneklem Tekniği.....	154
4.2.5. Mekânsal Örneklem Tekniği.....	154
Varsayım ve Değişken.....	155
Varsayım.....	156
Varsayımın Özellikleri.....	156
Değişkenler, Türleri ve Değişkenler Arasındaki İlişkiler.....	157
Değişken Nedir?.....	157
Değişken Türleri.....	158
1. Aldıkları Değerlere Göre Değişkenler.....	159
2. Özelliklerine Göre Değişkenler.....	159
3. Gözlemlenebilirliklerine Göre Değişkenler.....	160
4. Nedenselliklerine (Kontrol Şekillerine) Göre Değişkenler.....	161
4.1. Düzenleyici Değişken.....	162
4.2. Aracı Değişken.....	163
4.3. Kontrol Değişkeni.....	163
4.4. Manipüle Edilmiş Değişken.....	164
4.5. Seçilmiş Değişken.....	164
Hatırlayalım.....	165
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	166

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA GENEL TEKNİKLER

Niyazi Akyüz - Yusuf Yaralıoğlu

Giriş.....	169
1. Tümdengelim (Dedüksiyon).....	171
2. Tümevarım (Endüksiyon).....	174
3. Analoji (Benzeşim).....	176
3.1. Analoji Türleri.....	177
4. Sebep-Sonuç İlişkisi Kurma.....	178
5. Karşılaştırma.....	179
Hatırlayalım.....	181
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	182

NİCEL ARAŞTIRMALARDA KULLANILAN ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

İhsan Çapcıoğlu - Abdullah Yargı

Giriş.....	185
1. Anket Tekniği.....	186
1.1. İçeriklerine Göre Anket Soruları.....	188

1.2. Amaçlarına Göre Anket Soruları.....	190
1.3. Biçimlerine Göre Anket Soruları.....	191
2. Yapılandırılmış Görüşme Tekniği.....	194
3. Yapılandırılmış Gözlem Tekniği.....	196
4. Deney Tekniği.....	198
5. Sosyometri Tekniği.....	199
Hatırlayalım.....	199
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	200

NİTEL ARAŞTIRMALARDA KULLANILAN ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Fatma Çapcıoğlu - Öznur Kalkan Açıkgöz

Giriş.....	203
1. Gözlem.....	204
2. Görüşme (Mülakat) Tekniği.....	209
2.1. Derinlemesine Görüşme.....	209
2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme.....	210
Görüşme Sürecinin Planlanması ve Uygulanması.....	212
3. Doküman Tekniği (Doküman İncelemesi).....	213
4. Örnek Olay İncelemesi / Vaka (Durum) Çalışması.....	215
5. Yaşam Öyküsü Görüşmesi.....	215
6. Sözlü Tarih Görüşmesi.....	216
7. Eleştirel Söylem Analizi.....	216
8. Gömülü Teori (Temellendirilmiş Kuram).....	217
Hatırlayalım.....	219
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	220

NİCEL VE NİTEL YÖNTEMLER ARASINDAKİ FARKLAR

İhsan Çapcıoğlu - Fatma Çapcıoğlu - Öznur Kalkan Açıkgöz

Giriş.....	223
1. Araştırma Öncesi.....	225
2. Araştırma Süreci.....	228
3. Araştırma Bulguları.....	231
4. Nicel ve Nitel Yöntemin Avantaj ve Dezavantajları.....	232
Hatırlayalım.....	236
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	236

SPSS'DE İSTATİSTİĞE GİRİŞ*Özcan Güngör - Ayşe T. Demiralay - Fatma Arpaguş*

Giriş.....	239
1. Temel İstatistik Kavramları.....	240
2. Spss Programındaki Terimler.....	240
3. Veri Tanımlama: Anket Verilerinin Spss Programına İşlenmesi.....	242
4. Basit Analizler: Verilerin Betimlenmesi.....	243
4.1. Tek Değişkene Göre Frekans Dağılımı.....	243
4.2. İki ya da Daha Fazla Değişkene Göre Frekans Dağılımı: Çapraz Tablo (Crosstabs).....	244
4.3. Merkezi Eğilim ve Dağılım Ölçümleri.....	245
5. Faktör Analizi.....	246
6. Güvenilirlik Testi.....	253
7. Normallik Testi.....	255
8. Farklılık Testleri.....	256
8.1. Parametrik Testler.....	256
8.1.1. One Sample T-Test.....	256
8.1.2. Independent Sample T Testi.....	257
8.1.3. One Way Anova Testi.....	259
8.1.4. Paired Sample T Test.....	263
8.2. Parametrik Olmayan (Non-parametrik) Testler.....	264
8.2.1. Two Independent Samples Test- Mann-Whitney U Testi.....	264
8.2.2. Kruskal Wallis H-Testi.....	265
8.2.3. Wilcoxon Testi.....	266
9. İlişki Testleri.....	267
9.1. Korelasyon Analizi.....	267
9.2. Regresyon Analizi.....	268
9.3. Chi-Square Test.....	269
Hatırlayalım.....	271
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	274

BİLİMSEL YAZIM VE KAYNAK GÖSTERME SİSTEMLERİ*Harun Şahin - Ali Ermiş*

Giriş.....	277
1. Bilimsel Raporlama.....	278

2. Atıf.....	282
2.1. Chicago Sistemi.....	283
2.2. APA Yöntemi.....	285
2.3. MLA Yöntemi.....	286
2.4. Atıf Yapmayı Kolaylaştıran Bazı Programlar:.....	288
3. Kaynakça Düzenleme.....	290
3.1. Chicago Sistemine Göre Kaynakça Düzenleme.....	290
3.2. APA Yöntemine Göre Kaynakça Düzenleme.....	291
3.3. MLA Sistemine Göre Kaynakça Düzenleme.....	292
İsnad Atıf Sistemi.....	296
Kaynakça Hazırlamaya Yardımcı Bazı Programlar.....	297
Hatırlayalım.....	298
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	298

ARAŞTIRMA SÜRECİNDE BİLİMSEL ETİĞİN ÖNEMİ VE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Özcan Güngör - Yusuf Yaralıoğlu

Giriş.....	301
1. Etik ve Ahlak.....	302
2. Bilimsel Etik ve Tarihçesi.....	304
3. Bilimsel Araştırmalarda Etik Dışı Davranış ve Nedenleri.....	307
4. Etik Kurallara Aykırı Davranışlar.....	308
4.1. İntihal/Aşırma (Plagiarism).....	308
4.2. Uydurma (Fabrication).....	309
4.3. Çarpıtma (Falsification).....	309
4.4. Duplikasyon (Duplication).....	310
4.5. Dilimleme (Salami Slicing).....	310
4.6. Haksız Yazarlık.....	310
4.7. Diğer Aykırı Davranışlar.....	311
Hatırlayalım.....	313
Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar.....	314
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ.....	317

ÖN SÖZ

Yöntem, bilimsel bilgi elde etme sürecinde, araştırmacılara araştırmanın nasıl yapılması gerektiğini sistematik olarak sunan bir yol haritasıdır. Yöntem, nasıl sorusuna yanıt verirken araştırma teknikleri ise bu amaca ulaşmak için kullanılan araçların tümüdür. Yıllar önce Atatürk Üniversitesi için yazdığım yöntemle ilgili bir bölüm, bu çalışmanın ilham kaynağı olmuştur. İlahiyat alanında çalışan akademisyen ve akademisyen adaylarında oldukça fazla bir bilgi birikiminin ve ulaşabilecekleri pek çok kaynağın olduğu, bu çalışma sırasında farketmişim bir husustur. Ancak yaptığım pek çok makale ve tez değerlendirmesinde, ayrıca bizzat sosyal bilimlerde yöntem, teknik ve etik derslerindeki gözlemlerimde tespit ettiğim kadarıyla, akademisyenler ve akademisyen adayları sosyal bilim mantığını, yöntem ve tekniğini genellikle ya taklit yoluyla kullanmakta ya da sadece bir kısmı farkında olarak çalışmalarını yürütmekte, bazen de neredeyse hiç bilmemektedirler. Oysa yapılan her bir çalışmanın mutlaka bir yöntemi olması ve bunun yanında ya bilimsel bir geleceğe yaslanması ya da onu eleştirmeyi amaçlaması gerekir.

Bu şekilde üretilecek bilgiler belli bir sistem içinde yapıldığında bilimsel bir havuzda birikecektir. Bu birikim zamanla nehre dönüşecek ve genelde sosyal bilimler özelde ise İlahiyat alanında bilimsel bir bilgi birikiminin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Bunun eksik olduğunun tespit edildiği bir ortamda yapılacak en önemli şeylerden bir tanesi, bilim felsefesinde İlahiyat bilimlerinin yeri ayrı olmak kaydıyla, bu alanda çalışan kişilere anahtar hükmünde olacak yöntemi ve tekniği öğretecek daha bilimsel, okunması daha kolay ve gerektiğinde dünyadaki muadilleriyle yarışacak bilimsel teknik kullanımı kitabının yazılması idi.

Doğrusu teknolojinin geliştiği çağımızda artık sadece kaynaklarda geçen bilgileri alt alta dizmenin adı, geçmişte olmadığı gibi şimdi de bilimsel bir faaliyet değildir. Ancak çalışmanın problematiğinden amacına, oradan da iddia ve literatür tartışmasına kadar yöntem ve tekniğe sadık bir şekilde yapılacak çalışmalarda daha az zamanda daha etkili mikro verilere ulaşmak bilimsel çalışma mantığına uygundur.

Bu bağlamda yöntem kitaplarının en büyük handikaplarından sayılabilecek ağır ve ağırdalı anlatım ve az örnekle izahı gibi unsurlar mümkün mertebe bu kitapta aşılmaya çalışıldı. Her bir bölümün başında dikkat çekici sorular ve bunların cevaplanmasıyla ortaya çıkacak birikimlere dikkat çekilmiştir. Zira bölümlerin tamamı duayen hocalar ve lisansüstü eğitimine devam eden genç akademisyenler tarafından yazıldı, gözden geçirildi, başka gençlere okutuldu ve sosyal bilimin kimi zaman yorucu dili hafifletilmeye ve anlaşılır kılınmaya gayret edildi.

İlahiyat'ta öğretilen bilim dallarıyla ve bu alanlardan üretilen çalışmalarla ilgili çok farklı tutumlar dikkat çekmektedir. İlahiyat alanındaki bilim dallarını ve üretimlerini bazen adları, bazen amaçları kimi zaman da bilim dalı müktesabatı tam bilinmediği için bilim dışına itme tutumları farklı çevrelerde görülmektedir. Diğer taraftan geleneksel çevrelerce içerikleri ve bu alandaki üretimleri kimi zaman da değersizleştirmek adına pek çok farklı adla anılmakta ve itibarsızlaştırma ameliyesine muhatap bırakılmaktadır. Öyleyse bu kitabın yazılış amacı ve kurgusu temelde bu sorulara cevap vermek olmasa da ilk önce bilimin ne olduğunu, İlahiyatlar için temel farklarını ve evrensel bazda kabul edilebilecek bir tasnif içinde İlahiyat fakültelerinde okutulan bilim dallarını kısaca tartışmak yerinde olacaktır.

Bilimin pek çok tanımı vardır ancak aynı zamanda bilim; malumatları sistematize etme sanatı; malumat yığını içinden gerçeği arama faaliyeti; gördüğümüz/duyduğumuz/bildiğimiz olayları anlama, açıklama ve yeniden kendimize mal etme çabasına dair faaliyetler bütünü diye tarif edilebilir.

Batıda "bilim" ve "bilimsellik" terimi Orta Çağ'da kullanıldığından çok daha daraltılmış bir anlamda, metafiziği ve ilahiyatı dışlayacak ve yalnızca deneysel ve fiziksel bilimlere ifade edecek şekilde kullanılmaya başlanmasından bu yana bilim, daha çok doğa bilimlere merkezli olarak kullanılmaktadır. Biz her ne kadar tanım içerisinde doğa bilimlerini çağrıştırmak istihdam etsek de bilim olarak sadece doğa bilimlerinin kabul edildiği evre çoktan geçmiştir. Aslında bizim yaklaşımımızla bakıldığında bilim mantığı ve tarihinin çok gerilere gittiği ve her medeniyet havzası içerisinde sistematik düşünen ve üreten kişilerin ve alanların olduğu bilinmektedir. Doğrusu bilim adı altında sadece doğa bilimlerinin kastedilmesi eksik bir tasnif olacaktır; zira doğa yasalarının tabii olduğu alan ile zorunluluğun olmayacağı renkliliğin ve çokluğun esas olduğu toplum alanı arasında nüanslar vardır. Ontolojik manada farklı öncüllere sahip bu iki alanın

aynı yöntemle ele alınmasına başta Kant olmak üzere Dilthey ve Weber gibi pek çok düşünür karşı çıkmaktadır. Bu yüzden etkileşimler içinde bazı yöntemlerin araçsallaştırılması düşünülse bile doğa bilimleri, insan bilimleri ve toplum bilimlerinin ayrı ayrı kategorilerde olduğu varsayılarak, bu anlamda hepsiyle ilgili de aynı yaklaşımdan bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden 17, 18 ve 19. yüzyılda doğa bilimlerinin daha çok açıklama, insan bilimlerinin anlama ve sosyal bilimlerin de açıklama merkezli tek bakışlı yaklaşımları artık kabul görmemektedir. Nitekim hali hazırda Batı'da akademik dergi tasnifçiliğinde doğa bilimleri, insan ve sanat bilimleri ve sosyal bilimler olarak üç bilim alanının tasnif edildiği dikkat çekmektedir.

Bilim felsefesinde kuramsal bakış açıları; insan davranışlarının önceden bilinebilmesi ya da insanın etkinliği, iradesi ve yaratıcılığı temelinde farklılaşır ve genel olarak birbirinden ayrılırlar da aslında aynı şeye tekabül eden felsefi bir tartışmaya/anlayışa sahip olarak bu sorulara cevap verirler. Bunlar, tümevarımcı ya da tümdengelimci, makro, mikro ya da mezo boyutlarda veya nedensel, yapısal ya da yorumlayıcı, ya da nesnel ve öznel veya nominalist/realist veya nicel/nitel olarak ifade edilebilir.

Buradan hareketle esasen Beylü Dikeçligil'den mülhem; "tek bir bilim anlayışı ve metodolojisinden söz etmek mümkün değildir" denebilir. Buna göre her yaklaşım farklı paradigmalara dayanmaktadır. Bu sebeple her paradigmaya yöneltilen eleştiriler sonucu ortaya çıkan ve metotlar arası işbirliğini savunan, "çok katlı yöntemler", "çoklu yöntem araştırması" gibi isimler alan bütüncü bir anlayıştan söz edilebilir/edilmelidir.

Batı özelinde Doğa bilimleri merkezli olarak değer bulan bilim ve bilimsel bilgi, zamanla sadece teoloji ve metafizik alanı bilim/bilimsellik dışına itmemiş, diğer taraftan felsefe, edebiyat, ahlak, sanat ve tarih gibi insan merkezli araştırmaları da bilim/bilimsellik dışına itmiştir. Aslında bilimin temeli olan "Bilgi" kavramı insanlığın en köklü sorunlarından birisi olarak eski çağlarda din ve felsefe çerçevesinde analiz edilmemiş midir? Din ve felsefe sosyal bilimler içindeki diğer bilim dallarının gelişiminin birer mihenk taşı değil midir? Gerek Batı medeniyetinde gerekse Doğu medeniyetinde insan akıl ve anlayışı üzerinde dinin etkisi kabul edilmektedir. Ancak, din-bilim, din-felsefe ilişkisinin nasıl anlaşıldığı ve bu anlayışın sonuçlarının neler olduğu konusu tartışmalıdır. Batı'nın Hıristiyan ortaçağı, din-bilim ilişkisi açısından, aforozlar, gytotinler ve kilisenin karanlık yüzyılları olarak

tanımlanmaktadır. Aynı durum Doğu dünyası için geçerli değildir. Tarihsel olarak aynı yüzyıllarda, Doğu İslam medeniyetinin, bilimin her alanında altın çağını yaşadığını görmek mümkündür. Bu anlamda, Endülüs'ten Buhara'ya kadar, çok geniş bir coğrafyada Tıp, Felsefe, Kelam, Hukuk, Matematik, Coğrafya gibi pek çok bilim dalında yetişmiş bilim adamını görmek mümkündür.

Dinlerin hayata ilişkin açıklamalarını nesnel olmadıkları varsayımıyla "bilimsel uğraş" dışında tutmak hayatın manevi boyutunun tamamen reddedilmesi anlamına gelmektedir. Karasar'ın üzerinde durduğu konu olarak mutlaklık algısı ile eleştirilen dinin yerine "bilim dini" ikame edilmeye çalışılmıştır. Oysa din, bilim, felsefe ve hayat öznellikten nesnellığe doğru giden "algısal gerçekliklerdir". Bu bir süreçtir, bugün "nesnel" olarak bilinen pek çok kaide, insanlığın daha önce paylaştığı öznellikler üzerine kurulmuştur. Önemli olan, karar alma sürecinde, mevcut bilinenler ışığında, "elde edilebilen en duragan dayanağı (veriyi) kullanabilmektir". Zira bir zamanlar, ancak "keramet" denilebilecek şeyler, artık bilimin ortak ölçütlerine göre nesnelleştirilebilmiş başta teknolojik aletler olmak üzere gelişmeler sağlanmıştır. Bu yüzden nesnel ve öznel ölçütleri karşılıklı etkileşim içinde dikkate alan ve bunları sorgulayabilen; bilinebilen sonuçların Karasar'ın ifadesiyle "algısal gerçeklikler" olarak "ihtimale dayallığını" kabul eden yeni bir "bilimsel algı çerçevesine" ihtiyaç vardır.

Yaratıcının doğrudan transfer ettiği kabul edilen akıl, duygusal algı, sezgi, gönül, vicdan, refleks ve doğal tepki gibi adlarla da anılan potansiyel güç bilimsel algı çerçevesinde önemli sözsüz dinamikler olarak değerlendirilebilir.

İnsanlar için "ilahi irade" de "bilimsel irade" de ulaşılmış nihai mutlaklar değil, ulaşılmaması hedeflenen ama ulaşılabildiğinden emin olunamayacak algısal gerçekliklerdir. Çünkü her ne kadar bir durum ilahi veya bilimsel iradeye uygun olsa da toplumsal düzlemde anlaşılması ve hayata geçirilmesi farklı düzeylerde olabilmektedir. Bir yönüyle görülen manzara, insanın bulunduğu yerin yüksekliğine göre değişmektedir.

Bu yüzden şu anda önümüzde İlahiyat fakültelerinde birer disiplin olarak "Temel İslam Bilimleri", "İslam Tarihi ve Sanatları" ve "Felsefe ve Din bilimleri" alanları sosyal bilimler içinde nerede durmaktadır? "Bu bilim dallarının hangi tür içerikleri bilim ve bilimsel yöntem/bilginin konusudur?" sorusu önem kazanmaktadır.

Bu sorunun en kestirme cevabı dine ilişkin inanç, ibadet, ahlak gibi alanların pedagojik, psikolojik ve sosyolojik/felsefi boyutunun nasıl bir yöntemle araştırmaya konu edildiği ile doğrudan ilgilidir. Çok net bir şekilde din bilimleri dinlerin temel metinlerini, o metinlerden ortaya çıkan ibadetleri ve ahlak dünyasını doğrulukları veya yanlışlıkları açısından yani mahiyeti açısından incelememektedir. Daha çok durumu veya olguyu merkeze alarak normatif olmayan bir tarzda ele aldıkları için doğrudan sosyal bilimler içinde yer almaktadır.

Bu yorumdan hareket edildiğinde İlahiyat Fakültelerindeki felsefe ve din bilimleri bölümü derslerinin tamamı, ayrıca olgusal tarihçilik bağlamında mezhepler tarihi, İslam hukuk tarihi, İslam tarihi, tefsir, hadis, kelam, tasavvuf tarihi gibi alanlar da sosyal bilimler içinde değerlendirilebilir. Bunun yanında doğrudan dini inanç, ibadet ve ahlakın mahiyetiyle ilgili olan, doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi benimseyen tefsir, hadis, İslam hukuku, kelam gibi bilim dalları daha çok teolojik bilimler içinde yer almaktadır. Ayrıca edebiyat ve ahlak, musiki gibi bilim dallarının da insan bilimleri içinde değerlendirilebileceği ifade edilmelidir. Teolojiyi merkeze alarak söyleyecek olursak bir yönüyle “İlahiyat Bilimleri”nin yeri, insan bilimleridir. Böyle olduğu takdirde yani dinin bilimin konusu olması durumunun, dinin, bilimin egemenlik alanına dahil edileceği, pozitivist bilim ahlakı tarafından şekillendirileceği anlamına gelmemektedir. Aksine dini alandaki bilgiyi “bilimsel bilgi” seviyesine çıkarmak, yapılan çalışmanın güvenilirliğini, karşılaştırılabilirliğini, en önemlisi sonuçlarının genel geçerliliğini ve çalışmanın kutsallaştırmadan anlaşılmasını mümkün kılar.

Burada özellikle teolojik bilimlerin dışarda kaldığı bir tasnif dikkat çekiyor. Bu bilim dalları subjektif, vicdana ve imana dayanan öncüllerce örgülenen, sistematik, eleştirel ve akletmenin olmadığı disiplinler olarak görülmemelidir. Bu bilim dallarında çalışan akademisyenlerin kullanacağı sistematik bilgiyi, ortaya koyma süreçlerinde bilhassa olgusal düzeyde olmasa bile ele aldıkları her konuyu geçmişteki büyük ilim adamlarının yaptığı ve dinin de buyruğu olan “düşünme”, “akletme”, “anlama”, “inceleme”, “kavrama”, “eleştirme”, “araştırma”, “sorgulama”, “öğrenme”, “tasdik etme” ve “reddetme” çerçevesinde işlediklerinde rasyonel sayılabilecek bir yöntem faaliyeti icra edilmiş olacaktır. Bu bağlamda yukarıda sayılan öncüllerin yöntem olarak benimsenmediği ve olgusal düzeyde ele alınmayan temel İslam bilimlerinin araştırmacılarının akademik ürünleri daha az güvenilir, sistematik bakıştan uzak ve

bilimsel mantığa aykırı olmaktadır. Bu yüzden İlahiyatlarda okutulan teolojik derslerin olgusal düzeyde en azından karşılaştırmalı olarak ele alınması yanında yöntemli, sistematik, eleştirel ve sosyal bilimin temel araştırma şemasına uygun yapılması, eldeki malzemeyi daha etkili kılacağı için oldukça önemlidir.

Bunun dışında sürekli tekrar eden örnek, bakış ve normatifliğin adının bilim olmayacağı daha ziyade malumat/bilgi olacağı aşikardır. Oysa malumat/bilgi düzeyi ile bilimsel bilgi düzeyi arasında en azından düşünme, akletme, karşılaştırma, analiz etme, eleştirme ve sorgulama açısından farklar vardır. Teolojik merkezli çalışmaların malumat seviyesinden bilimsel bilgi seviyesine çıkması o üretimde kullanılacak sistematik yöntem ve akıl melekelerinin çalıştırılmasıyla mümkün olacaktır. Burada kimi teoloji merkezli çalışan hocaların akademik bakışı küçümser tavırları da dikkat çekmektedir. Oysa dinin doğru anlaşılması, aktarılması ve bilinebilmesi için akademik/bilimsel yöntemlere riayet edilerek bilgi üretilmesi hem üreten hem de bu bilgiye ihtiyaç duyanlar için önemlidir. Diğer türlü bilimsel yöntem, teknik ve bakıştan bahsedene kuşkuyla bakmak sahip olduğumuz İslam düşünce mirasına yakışmamaktadır. Zira malumdur ki İslam düşünce geleneği içinde üretilen bilgilerin en önemli yönü sistematik ve analitik olmalarında yatmaktadır.

Çağımız, bilginin sınırsızca ulaşılabilceği, bireyin bütün dünyanın merkezi kabul edildiği, temel ve bağlayıcı ilke ve kişilerin artık değersiz kabul edildiği bir zaman dilimidir. Bu yüzden artık insanlığın, insan fıtratına uygun yeni yöntem paradigmasına ihtiyacı vardır. Bunun yollarından biri de bilim alanında da tarihin çemberinin dışına atılmaya çalışılan din ve ilahiyat bilimlerinin, yeni bir bilim anlayışı içerisinde dini düşünce alanında üretimiyle mümkün görünmektedir. En azından vahyin ve kutsal bilginin bizatihi kendisi bilimsel bilgi kaynağı olarak görülmek durumundadır. Doğrusu Müslüman bilim kültürünün kök hücrelerinde sistematik düşünme, karşılaştırma, sorgulama, anlama ve açıklamaya ilişkin pek çok örnekler mevcuttur. Buradan hareketle yeni bir bilim geleneğini yeni yöntem ve tekniklerle başlatmak önemli görülmektedir. Bizim çalışmamız bunu sağlama iddiasında değildir, ancak genelde sosyal bilimler özelde ilahiyat çevrelerinde ihmal edildiği düşünülen sosyal bilim yöntem ve tekniğini uygulayarak göstermek ve bu alanlardaki üretimlerin daha sistematik ve metodik yapılmasını bilhassa genç araştırmacılara aşılacak amacındadır.

Genelde insan özelde mü'min için doğada, kendi nefsinde ve toplumsal alanda olup bitenlerin farkında olmak onun kemali için elzemdir. Bu farkındalık için insan mutlaka “doğru”, “güvenilir” ve “savunulabilir” bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Böyle farkındalıklar sayesinde insan kemale ermekte ve böylece insan için her şeyi anlama, açıklama, kontrol etme, değiştirme/dönüştürme, keşfetme ve yeniden oluşturma ortaya çıkmaktadır. Hangi bilim dalı olursa olsun ama mutlaka İslam bilimleri alanında bilimsel bilgi apaçık, sağlam, güvenilebilecek ve savunulabilecek doğru bir bilgi olmak durumundadır. Böyle bilgi elde edebilmek için malumat seviyesinde pek çok kaynağımızda yer alan bilgilerin sağlamlığı ve güvenilirliği test edilmiş olmalıdır. Bu amaçla yazılan kitabımız, örneklerin çoğu din bilimleri alanından veriliyorsa da bir bakış, sistem ve metot kazandıracak, en önemlisi İlahiyat camiasının muhatap olduğu çalışmaları sağlam bir gözlem, disiplin, güvenilirlik ve yöntemle hazırlaması konusunda rehberlik edecek olması açısından önemlidir. Yani bir anlamda önce yöntemsel ilkeler doğru uygulanmalı, ardından da içerik açısından bilgide derinleşme, orijinal bilgiler elde etme süreçleri işletilmelidir. Bütün araştırmalarda gömleğin ilk düğmesi yöntemdir, orada yanlış iliklenen bir düğme çalışmanın bütün sistematliğini ve insicamını bozacağı gibi çalışma materyalinin toplanması ve sistematize edilmesi boyunca araştırmacıyı da zorlayacaktır.

Din gibi oldukça kozmik ve kutsal bir alanda bilgi üretmek kolay bir iş değildir. Bu yüzden burada üretilen bilimi sadece bilgi amaçlı üretmiş olursak daha az yöntemsel kriterleri işletebiliriz. Ancak zaman artık bu türden sadece bilgi maksatlı yazılmış çalışmaları değersizleştirmektedir. Dolayısıyla bu alanların hepsinde yapılan çalışmalar hem bilgi hem de bilimsel çalışmalar olmak durumundadır. Kaynak ve kişi kritiği yapılmamış, yöntemsel çoğulculuğun imkanlarının gözardı edildiği malumat türü verilen bilgilerin çok kısa sürede etkisizleşeceği ve sorun oluşturacağı bilinmelidir. Doğrusu belki de en çok İlahiyat Fakültelerinde üretilen bilginin bilimsel olmaya ihtiyacı vardır. Zira din gibi kutsal bir alanda kaynağı belirsiz, akla, tarihe, bilimin açık gerçeklerine aykırı olan aktarımları bilgi olarak dünya ile paylaşmak, tamiri mümkün olmayan zararlara yol açabilmektedir.

Diğer taraftan İlahiyat alanında bilgi üretenleri sürekli olarak zorlamış olan iki sorun durmaktadır. Birincisi ilahiyat kökenli akademisyenlerin, alanlarında bilim üretme konusunda kendisini sadık olmakla yükümlü hissettiği “dinsel ve metinsel” çerçeve bakımından araş-

tırmacının ne kadar inisiyatife sahip olduğu, ikincisi ise, kendisinden sözüm ona “tarihsel şartların” beklediği sorumlulukları yerine getirdiği taktirde kaçınılmaz olarak karşılaşıcağı “meşruiyet” sorunudur. Çünkü yeni bir yöntemle üretilen bilgilere genellikle şüphe ile bakılabilmektedir. Her şeye rağmen İlahiyat kökenli akademisyenlerin iki yönlü bir kıskacı bulunmaktadır. Biri, uzunca bir süredir “geriliğin” sebebi kabul edilen din ve dini anlayışın bir kesim tarafından “bilim” kabul edilmemesi, diğeri de kendilerinden “gelecek medeniyeti” inşa etmeleri istenen bir meslek zümresi olmaları zorluğudur. Bu yüzden İlahiyat Fakültelerinde alanlarında çalışma yürütenlerin ideal ile mümkün olanı birleştirmelerinde en büyük yardımcılarının sağlam bir yöntem bilgisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmada bilim felsefesi, Batı biliminin bakış açısındaki sorunlar, teolojik bilimlerin bilim üretme yöntemi ve İlahiyat kökenli akademisyenlerin karşılaştığı/karşılacağı temel sorunları ele almak amaçlanmamış ve ele alınmamıştır. Çalışma, daha işlevsel ve pratik olarak doğrudan bilim merakı olan ancak hangi yöntemle bu işi başaracağını kestiremeyen genç akademisyenlere ve akademisyen adaylarına giriştikleri bu işte bir anahtar verme amacı taşımaktadır. Ancak giriş mahiyetinde genelde sosyal bilimler özelde İlahiyat çalışmaları için yazılmış bir yöntem kitabında bu konulara değinmeden geçemedik.

Bilimsel araştırma süreçleri kitabının en temel amacı; araştırmaya giden yolda tıkalı yolları bir bir bilerek açarak tünelin sonunu getirmektir diyebiliriz. Çünkü burada yolun baştan tıkalı olması yöntem, bilimsel tutum ve nasıl araştırma yürütüleceği bilgisinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Yürünecek bu yol kısa bir yol ve bir anda bitecek bir şey değildir aksine “bilimde varılan her aşama, uzun bir yolculuktaki konaklama yeri” gibidir.

Bu amaçları gerçekleştirmek için çalışma on üç bölüm olarak kurgulanmıştır. Bu bölümler; Zengin-Arpağuş, “Bilim ve Bilimsel Yönteme Giriş” bölümüyle temelde kabul edilen tanım, içerik ve ilkelere dikkat çekmişler; Tokur-Karadedeli, “Temel Yöntem Okulları” konusunu bilim felsefesi açısından netleşen paradigmlar üzerinden tartışarak bilimsel faaliyetin farklı pencelerini dikkate sunmuşlar; Şimşek-Gümüş, bilimsel yayın türleri ve bu türlerin kısımlarını ve sunumunu örnekleriyle izah etmişler; Güngör-Yılmaz, bilimsel araştırmanın aşamalarını ve bu aşamalarda teknik olarak ifade tarzlarını ve yol şemasını örnekleriyle göstermişler; Şimşek-Sarıkaya,

bilim üretmek için en çok ihtiyaç duyulan veri üretimine ve bunun teknolojik kaynaklarına ulaşımı ele almışlar; Aksoy-Dülger-Köksal, bilhassa kapsam ve sınırlılıklar açısından evren, örneklem, varsayım ve değişken kavramlarını örnekleriyle tasnif etmişler; Akyüz-Yaralıoğlu, bütün akademik çalışmalarda kullanılan genel teknikleri örnekleriyle ele almışlar; Çapcıoğlu-Yargı, nicel araştırmalarda kullanılan ve günümüzde bilimsel faaliyetlerde en çok müracaat edilen teknikleri ele almışlar; Çapcıoğlu-Açıkgöz, son yıllarda bilim dünyasında artan oranda önem kazanan nitel teknikleri farklı yönleriyle ele almışlar; Çapcıoğlu-Çapcıoğlu-Açıkgöz, çok temel iki bilim paradigmasını konu, amaç, araştırmacı vb. açılardan karşılaştırmalar yapmak suretiyle farkları dikkate sunmuşlar; Güngör- Demiralay-Arpaguş, bütün bilim alanlarında özellikle sosyal bilimlerde kullanılan istatistik programı SPSS'in, giriş mahiyetinde temel kullanımını, tekniklerini ve örneklerini tablolar halinde sunmuşlar; Şahin-Ermiş, akademik yazım ve kaynak göstermeyi farklı ve örnekleriyle görseller eşliğinde izah etmişler ve son olarak bütün bu çalışmaları yaparken dikkat edilmesi gereken etik ve hukuki ilkeleri Güngör-Yaralıoğlu ayrıntılarıyla ele almışlardır. Çalışmada elbette kusurlar bulunabilir, okuyucuların bu kusur ve eksiklikleri tarafımıza iletmesi durumunda sonraki aşamalarda bunlar telafi edilecek ve çalışma olgunlaştırılacaktır.

Son olarak çalışmanın bu haliyle istifadeye sunulmasında çok ciddi emeği geçen, yazım ve yönlendirmeleriyle projeye değer katan Prof. Dr. Niyazi Akyüz, Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu, Prof. Dr. Zeki Salih Zengin, Doç. Dr. Erdal Aksoy, Doç. Dr. Eyüp Şimşek, Doç. Dr. Behlül Tokur, Dr. Öğr. Üyesi Harun Şahin, Öğr. Gör. Dr. Fatma Çapcıoğlu hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Çalışmayı büyük bir titizlik ve gayretle sona erdiren Fatma Arpaguş, Mehmet Emin Sarıkaya, Öznur Kalkan Açıkgöz, Sümeyye Dülger, Mustafa Karadedeli, Ayşe Köksal, Ayşe Taşkın Demiralay, Yusuf Yaralıoğlu, Abdullah Yargı, Ali Ermiş ve Şeyma Yılmaz hocalarımıza/genç akademisyenlerimize teşekkür ediyor ve başarı diliyorum. Elbette Grafiker yayınevinin bütün sorumlularına, İlahiyat alanına kazandırdıkları temel eserler ve bizim eserimizin de bu haliyle ilgililere ulaştırılmasına aracılık ettikleri için teşekkür ediyorum. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Editör
Özcan Güngör
Aralık 2018